

Jag trodde på enhetsskolan

– Jag var entusiastisk inför den nya skolformen. Vi kände oss som föregångare. Men i hela samhället gick debatten hög.

Det säger Birger Jarlhem som under arton år arbetade som lärare på Björkhagens skola i södra Stockholm. Redan i början av 50-talet fick skolan på försök införa enhetsskolan.

Birger Jarlhem är en försiktig och försynt person. Gång på gång undrar han om det han har att berätta verkligen är av något intresse. Under 44 år har han varit yrkesverksam lärare – i allt från skolor i små fjällbyar till försöksverksamhet med enhetsskola i Stockholm.

Birger Jarlhem föddes 1910 i Gävle. Hans far var tjänsteman vid Tullverket och hans mor arbetade vid ett mjölkmagasin. När han var tolv år dog modern. Han och den fem år yngre systern fick därför dra ett tungt lass i hemmet redan som barn, även om fadern snart gifte om sig.

Så småningom kom Birger in på läroverket. Han hade läshuvud och klarade sig utmärkt trots att han inte ansträngde sig nämnvärt. När han var 17 år sökte han till folkskollärarseminariet i Uppsala och kom in.

– Jag var yngst på seminariet. Det var egentligen inte helt lyckat. När jag var 21 år och kom ut hade jag suttit på skolbänken hela mitt liv.

Birger kom att för en tid ändra sina yrkesplaner. När han muckade från värnplikten 1931 gick 600 folkskollärare arbetslösa.

– Det var hårda tider. Året efter kom Kreugerkraschen och lågkonjunkturen.

– En officer som hette Drakenberg försökte övertyga mig om att bli militär. Jag blev lockad och började officersbanan.

– Men redan året efter hade situationen ljusnat för folkskollärarna. Jag skrev till kungen och begärde avsked från armén.

Birgers lärarbana började med ett vikariat på Torpskolan i Nordanede i Medelpad.

– Det var en B-skola med 44 elever i samma klass. Årskurs tre och fyra och årskurs fem och sex läste var för sig gemensamma kurser.

– Jag undervisade en del av klassen i taget, de andra fick ha gemensamma övningar i skrivning eller teckning.

– Själv bodde jag inackorderad hos en trevlig bondfamilj, jag kommer speciellt ihåg dottern som ville bli lärare.

– Det fanns något som kallades "Björkhagsandan". Den innebar att vi engagerade oss hårt för eleverna.

Birgers mål var att få slippa de ständiga vikariaten och få en fast lärartjänst.

– Då kom jag på idén att prata med min gamla konfirmationspastor Bengt Johnsson, som senare blev biskop i Härnösand. Han lyckades också hjälpa mig.

– En förutsättning var emellertid att jag sökte en tjänst långt borta där konkurrensen inte var så stor.

– Så kom jag att hamna på skolan i Ljungdalen i Storsjö socken i Härjedalen, nära gränsen mot Norge.

I Ljungdalen hade Birger fri tjänstebostad och fritt bränsle. Men det bästa var nog den jungfruliga utsikten mot Helagsfjället. Närmaste järnvägsstation fanns i Åsarna, elva mil österut.

– En gång om året tog jag med hela klassen på en studieresa till Stockholm. Det var årets höjdpunkt för eleverna.

Nästa anhalt i lärarbanan blev Svenstavik, vid Storsjöns södra ände. Där testades en ny skolform. Efter den obligatoriska folkskolan fanns ett frivilligt åttonde år.

– Eleverna som fortsatte det extra året tillhörde den verkliga eliten. Det var kyrkoherdens dotter, provinsialläkarens dotter och några av storböndernas söner.

– Flera fortsatte sedan med korrespondensstudier hos Hermods.

Under andra världskriget blev tiderna åter knappa. Birger sökte sig till Solna och fick arbete som tillsynslärare. På kvällarna tjänstgjorde han på fortsättningsskolor för vuxna i ABFs och TBVs regi. Trots det hann Birger med att själv studera. Först tog han studentexamen genom kvällsstudier, därefter läste han nordiska språk och poetik vid Stockholms universitet.

Genom studierna skaffade sig Birger kompetens för att undervisa på högstadiet inom enhetsskolan, som landets ledande skolpolitiker, med Stellan Arvidson i spetsen, planerade att införa.

Det definitiva beslutet om den nya skolan, då kallad grundskola skulle emellertid komma först 1962 efter ännu en utredning. Björkhagens skola i Stockholm var en av de skolor som 1949 hade inlett försök med denna nya skolform. 1956 anställdes Birger som högstadielärare i svenska och engelska vid Björkhagens skola. Där skulle han komma att stanna till 1973.

– Vi kände oss som föregångare. Jag var mycket positiv till enhetsskolan. Den gamla urvalsskolan med tidig avgång till på realskola tyckte jag var förlegad.

– Det fanns något som kallades "Björkhagsandan". Den innebar att vi engagerade oss hårt för eleverna. Vi offrade också mycket fritid. Lärarna rusade minsann inte hem när dagens sista lektion ringde ut. Ofta satt vi kvar och arbetade och samtalade om skolan.

Under hela försöksperioden fortsatte debatten om den nya skolan. Motståndet kom främst från högern och lärarna i realskolan.

– Motståndarna menade att realskolan fungerade bättre än enhetsskolan. Vi svarade att det inte gick att jämföra realskolan, som bara tog emot ett urval elever, med en skola som var till för alla. Genom kvarsittningen i realskolan hade också många av eleverna där ett år längre skolgång.

– Dessutom hävdade sig Björkhagens skola mycket bra jämfört med alla motsvarande skolor i landet.

Enligt den modell 1946 års skolkommision föreslagit var årskurs 9 uppdelad på tre linjer: 9g (gymnasieförberedande), 9a (allmän) och 9y (yrkesförberedande). Efter kommissionens förord hade man i Björkhagen den första försökstiden i årskurserna 7 och 8 hållit samman eleverna i de gemensamma ämnena och omgrupperat dem endast i tillvalsämnena. I det gymnasium som tog emot eleverna därifrån påstod emellertid lärarna att dessa hade för svag grund för gymnasiestudier. För att möta den kritiken fördelades då eleverna i Björkhagen redan i årskurs 7 efter det linjeval de tänkte sig i 9an. När Birger kom till Björkhagen var således hela högstadiet delat på tre linjer. Man hade fått ge avkall på principen om den sammanhållna skolan.

– Till linjen mot 9g valde i regel de elever som tidigare lyckats bäst. De hade alltså gjort ett positivt val. De elever som inte trodde att de klarade studierna där valde linjerna mot 9a och 9y. I deras fall var det för många i stället ett negativt val. Eleverna med skolsvårigheter hamnade här – ofta elever som trivdes illa i skolan och som vi lärare upplevde som bråkiga. Den här linjedelningen fungerade inte bra vare sig för eleverna eller för lärarna.

– De första narkotikaproblemen kom till skolan då i slutet av 50-talet. Bland annat kom en flicka till lektionerna påverkad av haschrökning.

– Vid den tiden var Björkhagens skola faktiskt den största obligatoriska skolan i Stockholm med över 2 000 elever. Förorterna kring skolan, som Hammarbyhöjden, Björkhagen och Kärrtorp, var nybyggda med stora barnkullar.

Birger själv bodde dock fortfarande kvar med sin familj i Råsunda i Solna norr om Stockholm. Det innebar en rejäl resa, två timmar till arbetet och två timmar tillbaka.

– Under resorna ägnade jag mig åt egna studier. Ibland blev jag så försjunken i böckerna att jag åkte för långt.

– I min tjänst ingick också att vara sekreterare på de månatliga skolstyrelsemötena. De kvällarna åkte jag inte hem utan sov över i ett rum på skolan.

– Kommunikationerna blev bättre när tunnelbanan expanderade. Först byggdes linjen ut till Hammarbyhöjden, sedan till Björkhagen och sist ända till Bagarmossen.

Under försöksverksamhetens första tid kom lärare och skolexperter från hela landet och besökte skolan. Vid några tillfällen kom till och med studiedelegationer från utlandet.

— En grupp kom faktiskt ända från Nya Zeeland.

Försöksverksamheten vid Björkhagens skola byggde främst på förändringar av skolans yttre organisation.

Men i planerna för den nya skolan fanns också nya pedagogiska idéer. Men dessa fick inte lika stort genomslag, i varje fall inte på högstadiet.

— På lektionerna satt mycket av det tidigare kvar. Vi hade ju fått den gamla lärarutbildningen.

— Vissa nya impulser fick vi ändå, främst från skolöverstyrelsen och genom lärarpresen. Bland annat tog vi initiativ till en årlig elevutställning utanför bespisningsalen. Där fick eleverna ställa ut teckningar och slöjdade föremål.

Birger fortsatte att vidareutbilda sig, blev yrkesvalslärare och fick därigenom ned-satt tjänstgöringsskyldighet. Han fick ändå ofta ansvaret för de klasser där problemen var störst. Birger hörde till de lärare som hade längst erfarenhet och bäst utbildning.

Allt eftersom åren gick blev enhetsskoleidén mer och mer accepterad. Försöks-verksamheten vid Björkhagens skola var inte längre lika revolutionerande. Vid slutet av 50-talet hade studiebesöken helt försvunnit. Samtidigt började antalet elever i skolan att minska. De stora barnkullarna fanns istället i nya förortsområden ännu längre från Stockholms centrum, som exempelvis Bagarmossen, Bandhagen och senare Vällingby. 1973 kom till sist beslutet om att lägga ned högstadiet i Björkhagen. Birger bytte skola för sista gången och blev yrkesvalslärare för två rektorsområden i Fruäng-en och Västertorp. Där stannade han till pensionen 1975.

I hela Birgers yrkesverksamma liv har han bara varit sjukskriven en enda dag. Den dagen var han hemma efter en åderbrocksoperation. Han menar att tillfälliga vikarier splittrar undervisningen alltför mycket. Han har också alltid hållit strängt på att ele-verna skulle komma i tid till skolan. Birger ser onekligen bekymrad ut när han hör siffror om dagens skolk.

— Det måste finnas fasta normer i skolan. Det är en erfarenhet som jag vill föra vidare.

Ett särskilt glädjeämne för Birger är att det gått bra för många av hans gamla elever.

— Bäst har det gått för en kille som var väldigt klipsk i både svenska och matema-tik. Men han blev känd för något helt annat. Han heter Kurre Hamrin, en av de stora hjältarna inom svensk fotboll.

M.W.